

Gudrun Holtz, *Die Nichtigkeit des Menschen und die Übermacht Gottes: Studien zur Gottes- und Selbsterkenntnis bei Paulus, Philo und in der Stoa*

Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 377

Tübingen: Mohr Siebeck, 2017

471 стр. ; 23,5 cm

ISBN 978–3161550089

Студија коју разматрамо нова је темељна обрада фундаменталне теме за филоновску и павловску антропологију и теологију: безвредност сопства и надмоћ Бога. У овој студији Гудрун Холц (Gudrun Holtz) сугерише рани, директан и формативни филоновски утицај на апостола Павла. Тај утицај почео је да се обликује док је Павле живео као младић у Јерусалиму и формирао суштинско „језгро“ које је трансформисало његову антропологију и теологију. Ово језгро може се сажети с павловским изразом „не од људи, него од Бога“ (Рим. 2, 29) или филоновским „великим мистеријама“ ништавила створених бића (*Harris. frag.* 8). Иако себе не наводи, Холц је претходно објавила обресе првог дела књиге у облику чланка из часописа „Von Alexandrien nach Jerusalem. Überlegungen zur Vermittlung philonisch-alexandrinischer Tradition an Paulus“, *ZNW* 105 (2014): 228–263.

Овде приказана монографија шири ранија сазнања на неке видљиве карактеристике павловске теологије и уводи ширу царску стоичку позадину у филоновске и павловске формулације односа сопства и Бога.

Монографија је подељена у два главна дела. Први део (поглавља 2–5) анализира филоновске и павловске доктрине о самоодрицању и разматра књижевне и теолошке везе између двојице аутора. Други део (поглавља 6–9) скицира стоичку доктрину о узвишеном сопству и Филонову полемику против њега, као и стоичку науку, пре свега на основу анализе Сенеке и Епиктета. Посебно се обраћа пажња на Павлово ограничење бављење оновременим филозофским размишљањем о сопству (поглавље 9). Завршно поглавље (10) сажетак је и закључак дела у целини.

Поглавље 1 служи као увод у студију. Схватајући павловску лексему *καυχᾶσθαι* („хвалити се“)

као еквивалент филоновском $\phi\lambda\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\alpha$ („самољубље“), Холц сугерише да су филоновске изјаве о људском ништавилу најближе Павловим изјавама. Двојица мислилаца деле темељно веровање да су људска бића оснажена милошћу Божјом, а не снагом појединог ега. Стога сопствена слава постаје темељно зло, а самоодрицање основно добро.

Поглавље 2 обрађује Павлову науку о самоодрицању. Холц започиње анализом 1. Кор. 1–4, у којој Павле излаже своју науку о самооткривању Бога у распетом Исусу (9–53). Они који у Коринту уздижу људску мудрост, поставили су се против Божје мудрости, што се показује у самоодрицању и самопожртвовању (1. Кор. 3–4). Стога сам Бог уклања људским бићима право на славу у себи. После тога, Холц се окреће ка 2. Кор. 10–13, у којем Павле укључује разрешене апостоле у расправу о питању хвалисања (53–85). Холц пажљиво проводи читатеља кроз Павлову разлику између легитимног и нелегитимног хвалисања. Неко се може хвалити све док је циљ служење и слављење Христа уместо себе. Са Христом као основном мотивацијом хвалење није само дозвољено, оно је и је неопходно (2. Кор. 11, 30; 12, 1).

Треће поглавље обрађује Филоново учење о људском ништавилу (88–189). У Филоновом уму, узвишење перцепције чула поставља људско биће у средиште свих знања. Стога је „љубав према себи“ ($\phi\lambda\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\alpha$) за њега највеће зло. Попут Павла, Филон верује да се човеково знање може стећи само при-

родом или откривењем, мада јасније разумевање долази само откривењем (*Leg.* 3,96–102; *Spec.* 1,32–50; *Praem.* 36–47). Стога најистинитије знање о Богу прима човек и долази као чин божанске милости. Стога, сличан Павлу, који инсистира на томе да имамо само оно што примамо од Бога (1. Кор. 4, 7), Филон такође сугерише да се човек може похвалити само Богом који даје све знање.

Најоригиналније у књизи је поглавље 4 (190–226). Овде ауторка жели да идентификује како је Филоново представљање људске ништавности могло утицати на Павла, те сматра Јерусалим као вероватно посредничко место између њих двојице (219–226). Ову хипотезу тешко је могуће доказати, јер је познато да је Филон посетио Јерусалим само једном у свом животу (*Prov.* 2.64). Ауторка ипак тврди да је из блиских веза Филоновог брата Александра и Јерусалимског храма (*Bellum Iudaicum* 5.205), као и из

других (наизглед) нејасних интерних референци (*Migr.* 91–92; *Spec.* 1.70; *Legat.* 186–194) видљиво да је Филон често посећивао Јерусалим и вероватно био утицајан у одређеним јерусалимским синагогама.

Имплицитни читаоци Филонових трактата, ако не и његови стварни ученици, такође би били присутни у јерусалимским синагогама и можда основали сопствену александријску синагогу на грчком језику у Јерусалиму (види Дап. 6, 9). Теодотов запис обавештава нас да су такве синагоге постојале и служиле као хостели за путнике. Стога Холц сматра да је њена хипотеза пожељнија у односу на друге моделе Филоновог утицаја на Павла, као што је Аполонова веза у Коринту или генеричка хипотеза да је филоновска мисао „у зраку“ јелинског јудаизма.

Поглавље 5 процењује Павлову доктрину оправдања у светлу претходно предложеног филоновско-павловског „заједничког језгра“ (227–273). Холц наглашава да се Павлова наука о оправдању може пратити до Филоновог језгра које је примљено у Јерусалиму и које се налази већ у најранијим павловским списима. Изабрани одломци из 1. Сол. користе се да би показали да на њега није могла утицати александријска доктрина само у Коринту и да је семе доктрине оправдања већ било у најранијим павловским текстовима. Поред тога, она даље тврди да аутор Еф. интегрише језгро у струк-

туру павловске теологије као целине (посебно у Еф. 2, 8–9).

Поглављем 6 започиње други део монографије (277–401). У овој много краћој половини, Холц настоји да процени филоновско-павловску доктрину о људском ништавилу у светлу ширих интелектуалних покрета у грчко-римском свету. Дакле, у 6. поглављу истражују се царске стоичке теорије о сопству. Поглавље 7 враћа читаоца Филону, посебно његовој имплицитној полемици са стоичком доктрином о само-узвишењу. Ауторка представља Филона како чита Библију против стоичког модела, преферирајући уместо тога савршенство откривењем (Мојсије) или напретком (Јаков), а оба су немогућа без божанске помоћи.

Будући да је Филон у својој артикулацији сопства у тако оштрој супротности са стоицима, Холц такође жели да документује разлике у александријско-јудејској и стоичкој теорији о Богу. У 8. поглављу Холц се враћа царској престоници да би приказала теологије Сенеке и Епиктета као репрезентативне по овом питању. Иако је бог Епиктета сигурно личнији од пантеистичког божанства Сенеке, нити један мислилац не долази у близину персонализованог поимања Бога пронађеног у Филону и нити један не замишља божанску милост и помоћ која је неопходна да човечанство достигне свој пуни потенцијал.

Поглавље 9 изгледало би можда боље за 7. поглавље, јер се односи

на Павлову науку о сопству и његове могуће везе са стоичком филозофијом. Иако Павле директно не умеће стоичке аргументе у корист узвишеног *ја*, чини се да их познаје због његових раних филоновских утицаја. Стога упоредно читање Павла и Филона омогућава нам да разјаснимо иначе неповезане или нејасне изјаве о себи у Павловим списима, посебно у 1. Кор. 1, 18–2, 16; Фил. 4, 6–7.10–13; Рим. 7, 7–25. Поглавље 10 је резиме са додатним „перспективама“ истакнутим да се примени шире разумевање дела.

Допринос Гудрун Холц је свежа и подстицајна процена односа Филона Александријског и апостола Павла. Ауторка признаје да, док Филон и Павле користе различиту

терминологију, тематски су уједињени у својим доктринама самоодрицања као битним за нечији однос према Богу. Препознавање људског ништавила наводи оба мислиоца да истичу Бога као милостивог даваоца, а човечанство као примаоца божанских благослова. Због тако блиског тематског језгра, Холц види Филона и александријско-јеврејску традицију као један од најранијих и најважнијих утицаја на овај аспект Павлове мисли.

Милан Кострешевих
(milan.kostresevic@gmail.com)

Теолошки факултет
Универзитета у Берну

□

Thomas H. McCall,
An Invitation to analytic Christian Theology

Illionis: InterVarsity Press, 2015

179 стр.

ISBN 978–0–8308–4095–3

Томас Х. Меккол, професор библијске и систематске теологије на теолошком факултету у Дерфилду (држава Илајонис), аутор књига *Which Trinity? Whose Monotheism? Philosophical and Systematic on the Metaphysics of Trinitarian Theology* (2010), *Forsaken: The Tri-*

nity and the Cross, and Why It Matters (2012), коаутор (заједно са Мајклом Рејем) зборника радова *Philosophical and Theological Essays on the Trinity* (2009), као и бројних научних чланака из области систематске теологије, објавио је кратку књигу *An Invitation to analytic Chri-*